

Ç1. İnanç Esasları Eğitiminin Davranış ve Ahlaka Tesiri (Kur'an Ayetleri Çerçevesinde Bir Araştırma)¹

Mahmud CÜNEYT² & Muhammed Alparslan KARTAL³

APA: Cüneyt, M. & Kartal, M. A. (2025). İnanç Esasları Eğitiminin Davranış ve Ahlaka Tesiri (Kur'an Ayetleri Çerçevesinde Bir Araştırma). *RumeliDE Dil ve Edebiyat Araştırmaları Dergisi*, (49), 439-456. **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.18021085>

Öz

Bu araştırma, Allah'a imanı, O'nun sıfat ve fiillerini konu edinen ayetleri ele almakta ve bu imanın, insanın davranışlarına etkilerini incelemektedir. Müslümanın sahip olduğu inanç esaslarının onun psikolojisinde güzel nitelikler meydana getirdiğini ve onu, hem fiilî hem de ahlakî yozlaşmalardan koruduğunu ortaya koymaktadır. Bu inanç esasları, Müslüman ferdi, her Şeyi işiten, her Şeyi bilen, daima diri ve muktedir olan bir ilaha inanan hakiki iman sahibi bir kişi yapmaktadır. Onun Allah'a imanı, sadece zihinsel bir lüks hali veya mücerred bir felsefe değildir. Bilakis, bütün hakikatlerin aslı olan iman hakikatidir. Bu inanç, onun psikolojisine sebat ve güven vermekte, tüm benliğini çabaya ve ciddi gayretlere sevk etmektedir. Ahirete imanın da Müslümanın psikolojisi, aklı ve anlayışı üzerinde çok güçlü tesirleri bulunmaktadır.

Anahtar kelimeler: Akide, davranış, ahlâk, Allah'a iman, ahirete iman

¹ **Beyan (Tez/ Bildiri):** Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur. Bu çalışma Şu makalenin Türkçeye çevrilmiş halidir: "Aldıbo, İbrahim. "Eseru Tedrısı'l-Üsüsi'l-İ'tikâdiyye fi's-Sülük ve'l-Ahlâk: Dirâse fi'l-Ayâti'l-Kur'âniyye ve Delâlatiha - İnanç Esasları Eğitiminin Davranış ve Ahlaka Tesiri (Kur'an Ayetleri Çerçevesinde Bir Araştırma)", *Artuklu Akademi: Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/2 (2014), 105-133."

Telif Hakkı & Lisans: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.

Kaynak: Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.

Benzerlik Raporu: Alındı – Turnitin /iThenticate Oran: %11

Etik Őikayeti: editor@rumelide.com

Makale Türü: Araştırma makalesi, **Makale Kayıt Tarihi:** 12.11.2025-**Kabul Tarihi:** 22.12.2025-**Yayın Tarihi:** 23.12.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.18021085>

Hakem Deđerlendirmesi: İki Dış Hakem / Çift Taraflı Kõrleme

² Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagati / Assist. Prof., Kafkas University, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences, Arabic Language and Rhetoric (Kars, Türkiye), **eposta:** mahmudaljunied210@gmail.com **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0001-8941-707X> **ROR ID:** <https://ror.org/04v302n28> **ISNI:** 0000 0000 9216 0511 **Crossref Funder ID:** 501100009391

³ Dr. Öğr. Üyesi, Kafkas Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Arap Dili ve Belagati / Assist. Prof., Kafkas University, Faculty of Theology, Basic Islamic Sciences, Hadith (Kars, Türkiye), **eposta:** kartalalparslan@hotmail.com **ORCID ID:** <https://orcid.org/0000-0001-5360-2361> **ROR ID:** <https://ror.org/04v302n28> **ISNI:** 0000 0000 9216 0511 **Crossref Funder ID:** 501100009391

The Effect of Doctrinal Basics Teaching on Behavior and Manners (A Research in Quranic Verses and Their Denotations) ⁴

Abstract

The search studies the verses that focus on the features of Almighty God and the influence of this knowledge on the man's life. Improving the quality of man's life to be happy life as a Muslim. Because this knowledge about Allah will prevent him from an empty life and let him live the essence of Iman. this faith is not words, it is living in these principles. Beside that believing in the last Day has a strong influence on the believer's life and gives him a light he can follow.

Keywords: Doctrine, behavior, manners, belief in God, belief in the last day

⁴ **Statement (Thesis / Paper):** It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation process of this study and all the studies utilised are indicated in the bibliography. This work is the Turkish translation of the following article: "Aldıbo, Ibrahim. "Eseru Tedrîsî'l-Üsûsî'l-İ'tikâdiyye fi's-Sülûk ve'l-Ahlâk: Dirâse fi'l-Ayâtî'l-Kur'âniyye ve Delâlâtiha - İnanç Esasları Eğitiminin Davranış ve Ahlaka Tesiri (Kur'an Ayetleri Çerçevesinde Bir Araştırma)", *Artuklu Akademi: Mardin Artuklu Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi Dergisi* 1/2 (2014), 105-133."

Conflict of Interest: No conflict of interest is declared.

Funding: No external funding was used to support this research.

Copyright & Licence: The authors own the copyright of their work published in the journal and their work is published under the CC BY-NC 4.0 licence.

Source: It is declared that scientific and ethical principles were followed during the preparation of this study and all the studies used are stated in the bibliography

Similarity Report: Received – Turnitin / iThenticate Rate: %11

Ethics Complaint: editor@rumelide.com

Article Type: Research article, **Article Registration Date:** 12.11.2025-**Acceptance Date:** 22.12.2025-**Publication Date:** 23.12.2025; **DOI:** <https://doi.org/10.5281/zenodo.18021085>

Peer Review: Two External Referees / Double Blind

Giriş

Âlemlerin Rabbi olan Allah'a hamd, âlemlere rahmet olarak gönderilen Peygamberimiz Muhammed'e, ailesine ve ashabına salât ve selam olsun.

İslam akaidinin öğretilmesi, iradeyi yönlendirmede ve davranışların ıslahında son derece etkili bir role sahiptir. Tembellik, gevşeklik, davranışsal ya da ahlaki sapmalar gibi birçok olgunun açıklaması çoğu zaman insan nefsinin yönlendiren gücün zayıflığında aranabilir. Bu yönlendirici güç, insanın inançları ve Yaratıcı ile olan bağıdır. Bu alandaki herhangi bir eksiklik veya zayıflık, kişinin üzerinde doğrudan etki bırakır; olumsuzluk, yılgınlık, gevşeklik ve umursamazlık doğurur. Nitekim bireyi ahlaki ve davranışsal sapmalara sürükleyebilir ve etkin bir iradenin işlevini tamamen devre dışı bırakabilir. Bu nedenle akaidin ve delillerinin öğretilmesi, öğrencilerin alması gereken ilk ilimler arasında kabul edilmiş; hatta bu inancın çocukların kalplerine erken yaşta yerleştirilmesi gerektiği belirtilmiştir. Her küçük ve büyük bireyin kalbinde Allah'a bağlı olan içsel uyarıcının (el-vâizü'd-dâhilî) beslenmesi, kişinin davranış ve ahlak yönünden sapsmasını engeller; ayrıca bireyin dışa yansıyan olumlu özelliklerini geliştirir ve içinde yaşadığı topluma iyilik ve başarı olarak geri döner.

Kur'an-ı Kerîm, Müslümanın itikadını oluşturan ve onun kâinatla, kâinatın Yaratıcısıyla ve insanın yeryüzündeki göreviyle ilgili konulardaki tutumunu belirleyen temel ilkeleri açık ayetlerle ortaya koymuştur. Gazzâlî, *Cevâhirü'l-Kur'an* ve *Dürerü'l-Kur'an* adlı eserlerinde bu ayetleri toplamaya ve sınıflandırmaya çalışmıştır. Ona göre "cevher" ayetlerinin amacı marifet nurunu elde etmek, "dürer" ayetlerinin amacı ise amelde istikamet üzere olmaktır. Birincisi bilgiye, ikincisi ise uygulamaya ilişkindir. Dolayısıyla imanın temeli hem bilgi hem de ameldir (Gazzâlî, 2006, s. 90).

Gazzâlî, Kur'an'ın "cevher" ayetlerini 763, "dürer" ayetlerini ise 741 adet olarak tespit etmiştir. Cevher kısmı, itikad meselelerini, yakîn esaslarını, ispat, açıklama, red ve delillendirme yoluyla bütüncül bir bilgi sistemi olarak ele alır ki bu alan, klasik âlimlerin en şerefli ilim olarak nitelendirdiği akaid ilmidir. Çünkü bu ilim, şer'î hükümlerin temelini, dinî ilimlerin esasını teşkil etmekte olup nihai gayesi, insanı dünyada ve ahirette saadete ulaştırmaktır (Teftâzânî, 1987, s. 12). Söz konusu ilim, meselelerini temellendiren, delillendiren ve şüpheleri gideren müstakil eserlerle geliştirilmiş olup, esasları Kur'an ve Sünnet ile sabittir.

Araştırmanın Önemi

Bu araştırmanın önemi, Kur'an-ı Kerîm'de itikadî meselelere ilişkin ayetleri incelemesi ve bu ayetlerin delaletlerini ortaya koymasıyla belirginleşmektedir. Zira bu ayetler; Allah'a, meleklerle, kitaplara, peygamberlere, âhiret gününe, kadere, sevap-ceza ve mükâfat-cezalandırma gibi bütün inanç esaslarını kapsamaktadır. Bütün bu hususlar ise amelin temelini teşkil etmektedir. Çünkü akaid asıl, ameller ise onun dallarıdır. Akide, bireyin zihnî yapılanmasını oluşturan bütüncül bir yapıdır; bireye hem bilgisel zemini sağlar hem de ahlâkî ve davranışsal yükümlülüğün esaslarını belirler.

Yöntem

Bu çalışmada izlenen yöntem, itikad ile ilgili ayetlerin takip edilmesine ve bu ayetlerin analiz edilerek inanç ile insan fiili ve ahlâkî davranış arasındaki ilişkinin ortaya çıkarılmasına dayanmaktadır. Ardından deliller bir araya getirilmiş, bu delillerin bütüncül anlamaları Müslümanın bilgi temeli ve fikrî sisteminin oluşturulması bağlamında değerlendirilmiştir.

Bu araştırmada; itikadın ayrıntılarına, ilahî sıfatların teferruatlarına, kelamcılar arasındaki tarihî ihtilaflara —ki günümüzde akide ve kelam ilminin bir parçası hâline gelmiş ve talebelere dinin değişmez bir parçası olarak öğretilirolmuştur— girilmek istenmemiştir. Bunun yerine çalışmada, öğrencilerimizin mutlaka öğrenmesi gereken temel itikadî meseleler ele alınmıştır. Bu konular; insanın konumu, Allah Teâlâ'nın insanlar için tayin ettiği yol ve bireyin davranışlarını doğrudan etkileyen inanç esaslarını— Allah'a ve sıfatlarına iman, âhîret gününe iman gibi—kapsamaktadır. Kur'an'ın bu esaslara verdiği önem, insanları onlara çağırması, bu esasların doğruluğunu açıklaması ve birey-toplum üzerindeki etkisini ortaya koyması çalışmanın temel merceğini oluşturmaktadır.

Bu çerçevede konu beş ana başlık altında incelenmiştir.

Birinci Bölüm: İtikadî Temel ile İnsan Davranışı Arasındaki İlişki

İkinci Bölüm: Teşrif ve Teklif Arasındaki Denge

Üçüncü Bölüm: İnsanın Hakka Daveti: İnanç ve Davranış Boyutu

Dördüncü Bölüm: Allah'a İman Esaslarının Bireyin Nefsinde Sağlamaştırılması

Beşinci Bölüm: Âhîret Gününe İman Akidesinin Temellendirilmesi

Birinci Bölüm: İtikadî Temel ile İnsan Davranışı Arasındaki İlişki

Birinci bölüm, insanların hayatında akidenin önemine değinmek üzere; düşünce ile davranış, inanç ile amel, bân ile zâhir arasındaki bağın açıklanmasıyla konuya giriş yapmaktadır. İmanî—itikadî kavramlar, insan davranışlarının tüm türlerini yönlendirmek için zorunludur. Zira hayatının herhangi bir meselesine dair sağlam ve doğru bir anlayışı bulunmayan kimse, o mesele hakkında içini rahatlatacak bir karar veremez; ona yönelik samimi bir duygu geliştiremez, hatta o konuda tereddütsüz ve istikrarlı bir davranış biçimi belirleyemez (Habbennaka, Sıfâtü 'İbâdî'r-Rahmân fi'l-Kur'an, s. 18). Allah Teâlâ, insana düşünceye göre işleyen bilinçli bir irade lütfetmiştir. Bu irade, insanı hayır, hak ve güzeli aramaya yönelten etkili sırdır. İnsan bu irade sayesinde kâinatı kendine hizmet ettirir ve onun gizli hakikatlerini ortaya çıkarır. Düşünce doğru ve açık olduğunda irade, hayra ve hakikate yönelir ve insanın yeryüzünde halife olmasının gerçek anlamını gerçekleştirmeye çalışır. Bu halifelik, yeryüzünü imar etmek ve onun nimetlerinden yararlanmak demektir. Kur'an-ı Kerîm bu göreve şu ayetle işaret etmiştir: *“O sizi yerden yaratmış ve orayı imar etmenizi istemiştir”* (Hûd 11:61). Buna karşılık, düşünce batıl olup heva ve heveslerle karıştığında, insanı hayır yerine şerre yöneltir; onu değerleri yıkan, hak ve güzelliği tahrip eden, yeryüzünde bozgunculuk çıkaran bir araca dönüştürür. Kur'an bu durumu şu örnekle açıklamıştır: *“(O kimse) yönetimi ele alınca yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya, ekini ve nesli yok etmeye çalışır. Allah ise bozgunculuğu sevmez”* (el-Bakara 2:205). Dolayısıyla hayır, hak ve güzellik, İslam'ın bireyler ve toplumlar arasında tesis edilmesini emrettiği esasların başında gelir. Buna karşılık şer, batıl ve çirkinlik, değerleri ve faziletleri yıkan en kötü ahlaki özelliklerdendir. Ateist felsefeler, insan ile psikolojik—ruhani huzur arasında mesafe oluşturmaya çalışmış; insandan Allah'a ve âhîret gününe imanı çekip alarak, onu tarih boyunca insan topluluklarının korku, kaygı, musibet ve bencillik karşısında sığındığı ahlaki değerlere olan güveninden mahrum bırakmıştır. Böylece bu felsefeler, insanda ruhi ve ahlaki çöküş (Sibâî, 1987, s. 8) meydana getirip onun azmini kırmış hem çalışmada ilerlemenin hem de insanlık uygarlığına ve toplumsal kalkınmaya etkin katılımın önünde ciddi bir engel hâline gelmiştir.

İtikadın Etkisi Sadece Bireyle Sınırlı Değildir

Akaidin etkisi yalnızca bireyle sınırlı değildir; insanın diğer insanlarla olan ilişkisine ve içinde yaşadığı toplumla olan bağlarına da doğrudan yansır. Bazı Batılı araştırmacılar, maddî genişleme, manevî daralma ve dinden uzaklaşmanın; atom bombasının oluşturduğu tehlikeden daha az olmayan yeni bir tehdit ortaya çıkardığını ifade etmişlerdir. Devletlerarasındaki şiddetli rekabet, korku, savaşlar ve katliamlar; modern insan üzerinde hayret ve şaşkınlığın hâkim olmasına yol açmış, hatta onu şu soruyla yüz yüze bırakmıştır: Acaba insanın manevî değerleri ve hayatı, çöküş ve yok oluş tehlikesiyle karşı karşıya mı? Bu durum, Avrupa'nın kaderi ve medeniyetinin gerilemesi konusunda karamsarlığın güçlenmesine neden olmuştur. Bunun nedeni ise dinî motivasyonun zayıflaması ve içsel ahlâkî otoritenin çöküşüdür (Madkûr, 2000, s. 120-121). Bu nedenle birçok ıslahçı düşünür, insanın karşı karşıya olduğu ahlâkî ve zihnî problemleri çözenin en etkili yolunun iman olduğunu vurgulayarak, dine dönüş çağrısında bulunmuştur. Onlara göre toplumda gerçek iyiliğin var olabilmesi için eğitim sürecinin —çocukluk döneminden itibaren— Allah'a iman, O'nun gözetimi ve hâkimiyeti bilincini çocukların kalplerine yerleştirmesi gerekir. Çünkü bu bilinç, çocukları iyi ve faydalı alışkanlıklar üzerine yetiştirir; toplum ise bu yolla güvenlik ve mutluluğa yönelir (Madkûr, 2000, s. 128). Bu nedenle dikkat edilmesi gereken ilk husus, insanın inançlarını oluşturan ve tasavvurlarını doğru bir zemine oturtan fikrî temelleri güçlendirmektir. İslam'ın ve bütün peygamberlerin getirdiği mesaj da budur: İman yapısını korumak, insanların inançlarını düzeltmek ve onları hak olan ilaha imana çağırarak. Söz konusu ilah, insanı yaratmış, onu yeryüzünde halife kılmış, kendisine emaneti yüklemiş ve hak ile fazileti savunma sorumluluğunu vermiştir. İşte bu teorik-fikrî temeller, insan iradesini besleyen ve yönlendiren unsurlardır. Akaid ilminin temel konularını da bu esaslar oluşturur. Öğrencilerimiz gerek okullarda gerek üniversitelerde bu esasları öğrenmektedir. Âlimler, akaid konularını ele almış, meselelerini incelemiş, onları savunmuş ve hakkında ortaya çıkan şüpheleri akli ve nakli delillerle reddetmişlerdir. Onların ilk konusu Allah'a iman, ardından Allah'ın sıfatlarına iman, daha sonra peygamberler, ardından da Kur'an ve Sünnet'te bildirilen tüm gaybî hakikatler olmuştur. Bu konular akaid ilminin temel meseleleridir; ayrıntıları çoktur ve insanın iç dünyasında derin etkiler bırakır.

Sağlam Akide Bireyin ve Toplumun İslahının Temelidir

Sağlam bir akide bireyin kalbine yerleştiğinde, onun davranışları ve tüm tutumları istikamet bulur. Aynı şekilde, bir toplumu doğru akide kuşattığında, fertlerin davranışları düzenlenir; düşünce ve inanç alanlarında yükseliş gerçekleşir, işleyişi ve bütün alanları düzene girer ve toplum her düzeyde —fikrî, ilmî, ekonomik ve sosyal— kapsamlı kalkınma sürecine dâhil olur. Dolayısıyla bireyin ve toplumun ıslahı, düşünce ve inançlarının sağlamlığıyla doğru orantılıdır. Bu nedenle İslam toplumunun başlangıç noktası ve Allah Teâlâ'nın Rasûlüne vahyi, akidelerin düzeltilmesi ve fikir temellerinin kurulması olmuştur. Nitekim Mekke dönemindeki ayetlerin çoğunluğu, inançların tashih edilmesine ve iyi, yararlı davranışların temelini oluşturacak akidevî düşünce esaslarının yerleştirilmesine yönelik inmiştir. Çünkü her amel —küçük olsun büyük olsun, güzel olsun çirkin olsun— sahibinin düşüncesine hâkim olan fikrî bir temele dayanır; bu temel onun inançlarını şekillendirir. Aynı şekilde insan davranışlarının dışı yansıyan yönleri de akidenin yönlendirdiği bir çerçeveye ilişkilidir. Bu bağlamda Kur'an'ın Allah'a, peygamberlere ve kitaplara imana çağırmasının hikmeti anlaşılır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: *“Ey iman edenler! Allah'a, Peygamberine, Peygamberine indirdiği kitaba ve daha önce indirdiği kitaba iman edin. Kim Allah'ı, meleklerini, kitaplarını, peygamberlerini ve âhiret gününü inkâr ederse derin bir sapıklığa düşmüş olur”* (en-Nisâ 4:136). Bu ayet; Allah'a, Peygamberine, O'na indirilen kitaba ve önceki peygamberlere indirilen kitaplara imanı emretmekte; Allah'ı, melekleri, kitapları, peygamberleri ve âhiret gününü inkâr edenleri ise derin bir sapıklık ile nitelemektedir. Ayet,

Allah'ı inkâr eden, melekleri, kitapları, peygamberleri ve âhiret gününü yalanlayan kimsenin yaşadığı zihinsel ve ruhsal çalkantılı durumu tasvir etmektedir. Bunun karşısında Kur'ân başka bir ayette müminleri şöyle nitelemiştir: “*Allah'a iman eden ve O'na sımsıkı sarılanlara gelince, Allah onları rahmetine ve lütfuna dâhil edecek ve onları kendisine doğru dosdoğru bir yola iletecektir*” (en-Nisâ 4:175). Kur'ân başka bir yerde Peygamber'in getirdiği mesajı “nur” olarak tanımlar: “*Allah'a, Peygamberine ve indirdiğimiz nura iman edin. Allah yaptıklarınızdan haberdardır*” (et-Teğâbün 64:8). Dolayısıyla Allah'a iman ve onun ardından gelen tüm iman esasları, insan için hayır, hidayet ve nur yoludur. Bu yalnızca teorik–fıkrî düzeyde değil, aynı zamanda davranışsal ve ahlâkî düzeyde de böyledir. Bu nedenle İslam'ın getirdiği sahih akidenin öğrenilmesi ve öğretilmesi büyük önem taşır. Zira doğru akidenin eğitimi, insanı yanlış tasavvurlardan ve davranış sapmalarından korur; toplumu ise dağılıp çözülmekten muhafaza eden bir emniyet görevi görür; kardeşlik ve dayanışma ilkelerini güçlendirir, ilerleme, inşa ve kalkınma sürecini destekler. Ne var ki, bu etki ancak Müslümanların bu ilimle hem aklı hem kalbi ile irtibat kurduğunda gerçekleşir. Bu sebeple akide, akla, kalbe ve ruha hitap eden bir üslupla öğretilmelidir ki ortaya çıkan etki, inanç esaslarıyla uyumlu bir bütünlük arz etsin. Akaidin öğretimi, yalnızca zihinsel bir faaliyetle sınırlı kalan, düşünsel bir hazdan öteye geçmeyen felsefî–teorik bir ders değildir. Akidenin böyle salt teorik bir biçimde sunulması, onun etkisiz ve değiştirici gücünden yoksun kalmasına yol açar. Bilakis akide hem akla hitap eden hem de duyguyu etkileyen, kalpte tesir bırakan ve davranışı dönüştüren bir yöntemle aktarılmalıdır. Bu etki yalnız bireylerle sınırlı kalmaz; aynı zamanda toplulukları da kuşatır, onları uykudan uyanıklığa, zayıflıktan kuvvete taşıyan bir değişim meydana getirir.

İkinci Bölüm: İnsanın Teşrîfi ile Teklifi Arasındaki Denge

Allah Teâlâ'nın kitabı, insanı yücelten; onu yeryüzünde halife kılan, yeryüzünün işlerini idare etmekle ve yeryüzünü iman ve salih amelle imar etmekle sorumlu tutan ayetlerle doludur. Bu, insana konumu ve değeri hakkında açık bir tasavvur kazandıran itikadî bir temeldir. Aynı zamanda insana, fitratın ve istikamet yolundan sapma veya görevlerinde kusur gösterme hâlinde Allah Teâlâ'ya karşı sorumluluğunu hatırlatır. Ne var ki insan nefsi, psikolojik, sosyal veya eğitimsel sebeplerle, fitratın ve ilahî yükümlülüğün gerektirdiği şekilde davranmaktan uzaklaşabilir; gaflete veya cehalete düşebilir. Böyle durumlarda insan, fitratına uygun olan imana yeniden dönmeye ve zihnini karıştıran, ruhunu huzursuz eden şaşkınlıktan kurtulmaya ihtiyaç duyar. Bu nedenle Kur'ân, insana kendisini, Yaraticısını ve çevresindeki varlık âlemini hatırlatan ayetler sunmuş; böylece insan nefisini gaflet uykusundan uyandırmayı ve cehaletten çıkarmayı hedeflemiştir (el-Cevziyye, 1997, s. 300-301). Kur'ân'ın bu konudaki yöntemleri çeşitlidir. Bunların en önemlilerinden biri, insanın kendi hakikatini, Allah'ın ona verdiği değeri ve halifeliklerinin gereklerini tefekküre çağırmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: “*Sizi yeryüzünde halifeler yapan, size verdikleriyle sizi denemek için kiminizi dereceler bakımından diğerlerine üstün kılan O'dur*” (el-En'âm 6:165). Halife kılınan kimsenin, halifelik verilen şey üzerinde tasarruf yetkisine sahip olması gerekir. Bu sebeple Allah, yeryüzünü ve içindekileri insanın hizmetine amade kılmıştır. Bu, insan için bir *teşrif* (yüceltilme ve onurlandırma) olduğu gibi aynı zamanda bir *teklif* (sorumluluk) ve yükümlülük anlamına gelir. Allah Teâlâ, insanın bu ilahî ikramını bir başka ayette şöyle açıklar: “*Andolsun, biz Âdemoğlunu üstün kıldık; onları karada ve denizde taşıdık, kendilerine temiz rızıklar verdik ve onları yarattıklarımızın birçoğundan belirgin bir üstünlükle üstün kıldık*” (el-İsrâ 17:70). İbn Kayyim, bu ayete dair şu açıklamayı yapar: “Allah'ın insana bahşettiği bütün ikramlara bak: akıl, ilim, beyan, konuşma kabiliyeti, güzel suret, şerefli beden yapısı, düzgün boy, delil ve düşünce yoluyla ilimleri elde edebilme yeteneği, iyilik, itaat ve teslimiyet gibi üstün ve faziletli ahlâkları kazanma imkânı... Bütün bunlar insanın şerefendirilmesinin göstergeleridir” (Kurtubî, s. 139-143). Bu unsurlar, insanın yüceltilmesinin tezahürleridir. Bu yüceltilmenin mahiyetini ve insandan ne talep ettiğini

anlamak ise daha geniş bir açıklama gerektirir. Bu sebeple konu aşağıdaki birkaç maddede ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

Yeryüzünün ve Kâinatın İnsan İçin Hizmete Sunulması

İnsanın onurlandırılmasına dair en açık delillerden biri, Allah Teâlâ'nın kâinatı insan için yaratmış olması; yeryüzünü ona boyun eğdirmiş, faydalarını kullanmayı kolaylaştırmış ve rızık ile geçim yollarına ulaşmasını mümkün kılmış olmasıdır. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: “Sizin için yeri bir döşek, göğü bir bina yapan, gökten su indirip onunla size rızık olarak ürünler çıkaran Rabbinizdir. Öyleyse bile bile Allah'a ortak koşmayın” (el-Bakara 2:22). Bir başka ayette ise şöyle buyurur: “Andolsun, sizi yeryüzünde güç ve imkân sahibi kıldık ve onda sizin için geçim vasıtaları yarattık. Ne kadar da az şükrediyorsunuz!” (el-A'râf 7:10). “Me'âyiş” kelimesi “geçim yolları” anlamına gelir; yiyecek-içecek ve hayatın devam etmesi için gerekli olan her türlü rızık demektir (Derrâz, 1990, s. 33, 57-58). İnsanın onurlandırılması, Allah Teâlâ'nın Âdem ve Havvâ'yı yeryüzüne indirmesi ve yeryüzünü onlar ve nesilleri için bir karar kılmasıyla başlamıştır. Ayette şöyle buyrulur: “Şeytan onları oradan kaydırıp ve buldukları hâlden çıkardı. Biz de 'Birbirinize düşman olarak inin; yeryüzünde bir süre barınak ve geçimlik olacaktır' dedik” (el-Bakara 2:36). Yeryüzünün onlar ve zürriyetleri için bir barınak ve geçim kaynağı olması için Allah, toprağı döşek kılmış, dağları kazıklar gibi sabitlemiş, yeryüzünü yaşanabilir kılmış ve içindekileri insana hizmet edecek şekilde düzenlemiştir. Nitekim Nebe Sûresi'nde şöyle buyrulur: “Yeri bir döşek yapmadık mı? Dağları birer kazık? Sizi çift çift yarattık. Uykunuzu bir dinlenme kıldık. Geceyi bir örtü yaptık. Gündüzü geçim zamanı kıldık. Üstünüze yedi sağlam gök bina ettik. Parlak bir kandil (güneş) yarattık. Sıkıştıran bulutlardan bol yağmur indirdik. Bununla tohumlar, bitkiler ve birbirine sarmaş dolaş bahçeler çıkartmak için” (en-Nebe, 78:6–16). Bu ayetler, Nebe Sûresi'nde zikredilen nimetlerle sınırlı bir onurlandırmayı ifade etmez; bilakis bunlar insanın onurlandırılmasına dair delillerin yalnızca bir kısmıdır. Nitekim Allah başka bir ayette şöyle buyurmuştur: “Sizin için, yerde olanların hepsini yaratan O'dur. Sonra göğe yöneldi ve onları yedi gök olarak düzenledi. O, her şeyi bilendir” (el-Bakara 2:29). Allah Teâlâ'nın yeryüzündeki bütün varlıkların yaratılmasını kendisine nispet etmesi, insanın Allah katındaki değerine işaret eden açık bir onurlandırmadır. O, insana veren, ihsan eden ve dünya hayatında onu nimetlerle kuşatan zâttır. Bu sadece dünya ile sınırlı değildir; Allah Teâlâ aynı zamanda âhirette de tüm lütufların sahibidir. Nitekim şöyle buyurmuştur: “Göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır; bütün işler sonunda Allah'a döndürülür” (Âl-i İmrân 3:109). Bir başka ayette ise şöyle buyrulur: “Bilmez misin ki göklerin ve yerin mülkü Allah'ındır? Sizin, Allah'tan başka ne bir dostunuz ne de bir yardımcınız vardır” (el-Bakara 2:107).

Kâinatın Düzeninin ve İlâhî Kanunların İnsan İçin Konulmuş Olması da Bir İkramdır

Aynı şekilde, Allah Teâlâ'nın yarattığı varlıkları insana hizmet edecek şekilde boyun eğdirmiş olması kadar önemli bir diğer şeref unsuru da şudur: Allah, bu varlıkları başıboş ve gagesiz bırakmamış; bilakis insanın yararlanması ve hayatının düzen bulması için onlar adına bir nizam ve kozmik kanun koymuştur. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: “Allah, gökleri ve yeri yaratandır. Gökten su indirir; onunla sizin için rızık olarak ürünler çıkarır. Emriyle denizde seyreden gemileri sizin hizmetinize verir; ırmakları da sizin için emreder. Güneş ve ayı, sürekli hareket eder halde sizin hizmetinize verir; geceyi ve gündüzü de sizin için (yararınıza) hizmet ettirir. O, kendisinden istediğiniz her şeyden size verdi. Allah'ın nimetini saymaya kalksanız, onu sayamazsınız. Şüphesiz insan çok zalim, çok nankördür” (İbrâhîm 14:32–34). O, gökleri ve yeri kusursuz bir şekilde yaratandır; bulutlardan su indirir, onunla ekin ve ağaçları diriltir. O'nun emriyle ağır yüklerle dolu gemiler deniz üzerinde durur ve batarak helak olmaz; tatlı suyu insan için içilebilir ve kullanılabilir kılar; güneşi ve ayı insan, hayvan

ve bitki hayatının düzeni için sürekli hareket halinde tutar. Geceyi bir sükûnet vakti, gündüzü ise çalışma ve geçim zamanı kılmıştır. İnsan, Allah'ın nimetlerini saymak istese yine de onları kuşatamaz; çünkü bu nimetler sayılmayacak kadar çoktur ve insanı kuşatacak büyüklüktedir.

Allah'ın Kozmik Düzen ve Şer'î Emirle İnsanı Onurlandırması

Allah Teâlâ, varlıkları yaratıp onların faydalarını insanın hizmetine sunduğu gibi; aynı zamanda bu varlıklar için bir kozmik düzen belirlemiş, insana ise şer'î emir ve yasaklar göndermiştir. Yani Allah, eşya için “kâinata yönelik emir” verirken; insana da “şer'î emir” vermiştir. Bu da insanın Allah katındaki değerini ve ona yüklenen emaneti ortaya koyar. Çünkü insan, yeryüzünde bir halife olarak görevlendirilmiştir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “*Rabbiniz Allah'tır ki gökleri ve yeri altı günde yarattı; sonra Arş üzerine istiva etti. Geceyi, kendisini çabucak takip eden gündüzle bürür. Güneş, ay ve yıldızlar O'nun emriyle musahhardır. İyi bilin ki yaratmak da emir de O'na aittir. Âlemlerin Rabbi olan Allah ne yücedir!*” (el-A'râf 7:54). Allah'ın insana yönelik emirlerinden biri, yeryüzündeki helâl ve temiz rızıklardan yemesidir: “*Ey insanlar! Yeryüzünde bulunanların helâl ve temiz olanlarından yiyeğin; şeytanın adımlarını takip etmeyin. Çünkü o sizin için apaçık bir düşmandır*” (el-Bakara 2:168). Aynı şekilde insan, Allah'ın kendisine bahsettiği rızıktan infak etmekle yükümlüdür: “*Ey iman edenler! Kazandıklarınızın temizlerinden ve sizin için yerden çıkardıklarımızdan infak edin. Kötüyü ise, göz yumarak bile almayacağınız bir şeyi (Allah yolunda) vermeye kalkışmayın. Bilin ki Allah, hiçbir şeye muhtaç değildir; hamde lâayık olan O'dur*” (el-Bakara 2:267). İnsan, Allah'ın ıslah ettiği yeryüzünde bozgunculuk yapmamalıdır: “*Yeryüzünde Allah ıslah ettikten sonra bozgunculuk çıkarmayın. O'na korku ve ümit arasında dua edin. Şüphesiz Allah'ın rahmeti iyilik yapanlara yakındır*” (el-A'râf 7:56). İnsan, yeryüzünü ifsat eden ve ekini nesli yok eden zararlı örneklerden olmamalıdır: “*O (fasık kimse), yönetimi ele alınca yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışır, ekini ve nesli helak eder. Allah ise bozgunculuğu sevmeyiz*” (el-Bakara 2:205). Aksine Allah insana, iman ve takvaya bağlı kalmasını, salih amel işlemesini emretmiştir: “*Göklerde ve yerde bulunanlar Allah'ındır. Andolsun ki biz, sizden önce kendilerine kitap verilenlere ve size 'Allah'tan sakının' diye tavsiyede bulunduk. Eğer inkâr ederseniz (bilesiniz ki) göklerde ve yerde olanlar Allah'ındır; Allah hiçbir şeye muhtaç değildir, övülmeye layıktır*” (en-Nisâ 4:131).

İnsanın Sorumluluk Üstlenmesi ve İlâhî Gözetim Bilincinin Hatırlatılması

Allah Teâlâ, eşyayı yaratıp insanın hizmetine sunduktan, ona emir ve yasaklar getirdikten sonra, insandan yaptığı her işte sorumluluk üstlenmesini istemiştir. Böylece insan, Allah'ın hikmetini, emir ve yasağını göz ardı etmesin; gaflete düşmesin ve yükümlülüğünü unutmasın. Bu nedenle Kur'an ayetleri, Allah'ın yaratıcı olduğunu, rızık verdiğini, insanın hayatını ve geçimini kolaylaştırdığını hatırlatarak insanı daima uyarır. Bu ayetler, insanın aklını çalıştırmasına, Allah'ın ayetlerinde tefekkür etmesine, O'nun kudretinin mükemmelliğini ve lütfunun büyüklüğünü idrak etmesine vesile olur. Böylece insan, iyiliği ve fazileti gerçekleştirmede emin olur; zulüm ve saldırganlığın her türüne karşı kendisini korur.

Bu bağlamda Allah Teâlâ şöyle buyurur: “*Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. İçinizdekini açığa vursanız da gizleseniz de Allah sizi onunla hesaba çeker*” (el-Bakara 2:284). Allah Teâlâ, insanların O'nun yolundan sapmaması için peygamberleri göndermiştir. Peygamberler, Allah'ın yarattığını bilen, insanın fiillerini gözeten ve ona ikramda bulunup onu sorumlu kılan Rabbin mesajını tebliğ etmişlerdir. Bütün peygamberler, iyiliğe çağıran, kötülükten alıkoyan, kan dökülmesini engelleyen, adaleti ve hakkaniyeti tesis eden kimselerdir. Onlar, öldürmeyi, zulmü ve saldırganlığı yasaklamışlardır. Saldırganlığın en tehlikeli türü ise Allah'ın yeryüzünde imar etmesi için yarattığı insanın canına

kastetmektir. Allah Teâlâ şöyle buyurur: “*Bu sebeple İsrailoğullarına şu hükmü yazdık: Kim bir canı — bir can karşılığı veya yeryüzünde bozgunculuk çıkarmak dışında— öldürürse, bütün insanları öldürmüş gibi olur. Kim de bir canı yaşatırsa, bütün insanları yaşatmış gibi olur. Andolsun, peygamberlerimiz onlara apaçık deliller getirdiler; sonra onların birçoğu yine yeryüzünde aşırı gitmektedirler*” (el-Mâide 5:32). İnsanın canına saldırı, yeryüzünde bir bozgunculuktur. Allah ise bozgunculuğu sevmez: “*Allah bozguncuları sevmez*” (el-Mâide 5:64). Allah Teâlâ, bozguncuları engellemek için hukukî hükümler koymuştur: “*Allah'a ve Rasûlüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ya öldürülmeleri ya asılmaları ya da el ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut sürgün edilmeleridir. Bu onların dünyadaki rezilliğidir; âhirette ise onlar için büyük bir azap vardır*” (el-Mâide 5:33).

Peygamberlerin Davetinde Birlik, İstikamet ve Tevhidin Esas Oluşu

Kur'an-ı Kerîm, peygamberlerin davetinden çok sayıda örnek sunmuştur. Bu örnekler; istikamet, ilahî emre bağlılık, yeryüzünü imar etme, faziletleri yayma, zulüm ve bozgunculukla mücadele etme konusunda kusursuz birer modeldir. Bu durum, peygamberlerin davetinin hakikatini ve aralarındaki amaç birliğini gösterir. Bütün peygamberler, Allah'a iman etmeye, O'ndan yardım istemeye, O'na ibadet etmeye ve O'nun belirlediği hayata uymaya çağırılmışlardır. Onlar, insanlar için örnek olacak ideal insani modellerdir. Kur'an, bu hakikati şöyle ifade eder: “*Andolsun, her ümmete 'Allah'a ibadet edin ve tâğuttan sakının' diye bir peygamber gönderdik. Allah içlerinden kimini hidayete erdirdi, kimine ise sapıklık hak oldu. Yeryüzünde gezin de yalancılara nasıl bir sonun beklediğini görün*” (en-Nahl 16:36). Bir başka ayette ise peygamberlerin tevhid davetindeki ortaklığı şöyle açıklanır: “*Allah, Nuh'a tavsiye ettiği, sana vahyettiğimiz, İbrahim'e, Musa'ya ve İsa'ya tavsiye ettiğimiz dini size de şeriat kıldı: 'Dini dosdoğru tutun ve onda ayrılığa düşmeyin.' Ancak müşriklere, kendilerini çağırdığım şey ağır geldi. Allah dilediğini kendine seçer ve kendisine yöneleni hidayete erdirir*” (eş-Şûrâ 42:13). Peygamberlerin getirdiği yükümlülükler; amaç bakımından, yeryüzünü imar etmek bakımından, adaleti tesis etmek bakımından ortaktır. Onların en büyük çağrısı, Allah'a iman ve tevhidin insanların hayatında kökleştirilmesidir. Bu, akidenin esası ve tek bir ilaha kulluk etmenin temelidir. Kur'an bunu şöyle ifade eder: “*Peygamberleri onlara dedi ki: 'Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında şüphe mi var? O sizi günahlarınızdan bağışlamaya ve belirlenmiş bir süreye kadar ertelemeye çağırıyor.' Onlar ise: 'Siz de bizim gibi birer insansınız. Atalarımızın taptıklarından bizi alkoymak istiyorsunuz. O hâlde bize apaçık bir delil getirin' dediler*” (İbrahim 14:10). Kur'an-ı Kerîm, Mûsâ'nın (a.s.) kavmine yaptığı hitabı da zikretmiştir. O, kavmini Allah Teâlâ'ya yönelmeye ve sabretmeye çağırmış; yeryüzünün Allah'ın mülkü olduğunu ve O'nun, dilediği kullarını buna mirasçı kıldığını hatırlatmıştır: “*Mûsâ kavmine dedi ki: 'Allah'tan yardım isteyin ve sabredin. Şüphesiz yeryüzü Allah'ındır; onu kullarından dilediğine verir. Sonuç (âkıbet) takvâ sahiplerinindir*” (el-A'râf 7:128). Kur'an ayrıca, Dâvûd'un (a.s.) yeryüzünde halife kılındığını ve Allah tarafından hak ve adaletle hükmetmek üzere seçildiğini de bildirmiştir: “*Ey Dâvûd! Biz seni yeryüzünde bir halife kıldık. O hâlde insanlar arasında hak ile hükmet ve hevâya uyma; yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır. Allah'ın yolundan sapanlara, hesap gününü unutmaları sebebiyle şiddetli bir azap vardır*” (Sâd 38:26). Aynı şekilde Kur'an, Medyen halkına gönderilen Şuayb'ın (a.s.) davetini de aktarır. O, kavmini Allah'a ibadet etmeye ve alışverişte doğruluğa, ölçü ve tartıda adalete çağırmıştır: “*Medyen'e de kardeşleri Şuayb'ı gönderdik. O şöyle dedi: 'Ey kavmim! Allah'a ibadet edin; sizin O'ndan başka ilahınız yoktur. Rabbinizden size açık bir delil gelmiştir. Ölçüyü ve tartıyı tam yapın; insanların eşyalarını eksiltmeyin, Allah'ın islahından sonra yeryüzünde bozgunculuk yapmayın. Eğer müminler iseniz, bu sizin için daha hayırlıdır*” (el-A'râf 7:85).

Üçüncü Bölüm: İnanç ve Davranış Boyutuyla Hakka Davet

İslam, hak dinidir; inançta, davranışta, davette, yöntemde ve amaçta haktır. O, insanlara dünya hayatlarında salâhı, âhirette ise felâhı sağlayacak doğru yolu gösteren hak dinidir. Müslüman âlimlerin meşhur din tanımı şöyledir: “Din, akhîselim sahiplerini kendi istekleriyle dünyada salâh ve âhirette felâha sevk eden ilâhî bir düzenlemedir.” Özetle denilebilir ki: Din; inançlarda hakka, davranış ve muamelatta hayra ulaştırılan ilâhî bir nizâmıdır (Derrâz, 1990, s. 57-58). Bu bakımdan “hak”, dinin temel direğidir ve Kur’ân’da birkaç açıdan açıklanmıştır:

Allah Haktır

Allah Teâlâ’nın zatı ve fiilleri hak olup, bütün hak O’ndan kaynaklanır. Kur’ân’da şöyle buyrulur: “*Sonra hepsi, gerçek sahipleri olan Allah’a döndürülür. İyi bilin ki hüküm O’nundur; O, hesabı en çabuk görendir*” (el-En’âm 6:62). Yine şöyle buyrulur: “*Orada herkes yaptığının karşılığını görecektir, sonra gerçek sahibi olan Allah’a döndürülecek; uydurdukları şeyler ise kaybolup gidecektir*” (Yûnus 10:30). Ve yine: “*Bu böyledir; çünkü Allah haktır, O’ndan başka çağırıldıkları ise bâtıldır. Allah ise yücedir, büyüktür*” (Lokmân 31:30). “Hak” kelimesi lugatte “gerçek, sabit olan, varlığı zorunlu olan” anlamlarına gelir; zıddı ise “bâtıl”dır (Fîrûzâbâdî, 1999). Hak, Allah’ın isim ve sıfatlarından biridir. Doğruluk, isabet, varlığın sabitliği anlamlarında kullanılır; sözler, inançlar, dinler ve mezhepler için de “gerçekliğe uygunluk” şeklinde tanımlanır. (Cürçânî, s. 120). Allah’ın kendisini “*Hak*” olarak nitelemesi; yaratma, rızık verme, yardım etme, diriltme ve hükmetme gibi bütün hakların kaynağının O olduğunu gösterir (Kurtubî, s. 11).

Din Haktır ve Allah’tandır

Dinin getirdiği inanç ve ahlak ilkeleri zulüm içermez, adaletsizliğe yer bırakmaz. Bu nedenle dine “hak din” denilmiştir. Nitekim Allah Teâlâ şöyle buyurur: “*Allah’a, âhiret gününe inanmayan, Allah ve Rasûlünün haram kıldığını haram saymayan ve hak dini kabul etmeyen kimselerle —kendilerine kitap verilenlerden— cizye verinceye kadar savaşın*” (et-Tevbe 9:29). İslam’ın getirdiği hakikatler beşer mahsulü değildir; insan aklının üretimi, söz birliği veya kültürel birikim sonucu ortaya çıkmış değildir. Hak doğrudan Allah’tandır: “*Hak, Rabbinden gelendir; sakın şüphe edenlerden olma!*” (el-Bakara 2:147).

Kitab Hak ile İndirilmiştir

Allah Teâlâ kitabını hak üzere indirmiştir. O, insanlığı hidayete ulaştırmak için gönderilmiş hak bir kitaptır: “*(Allah,) sana kitabı hak ile indirdi; o, kendisinden önceki kitapları doğrulayıcıdır. Tevrat’ı ve İncil’i de O indirmişti*” (Âl-i İmrân 3:3). Allah, Peygamberlerini Hak ile Göndermiştir: Allah Teâlâ, peygamberlerini tek bir davet üzere göndermiştir: İnsanları hakka çağırarak. Kur’ân, bu daveti inkâr edenlerin ve ona karşı gaflet içinde olanların, kıyamet günü bu gerçeği nasıl itiraf edeceklerini şöyle haber verir: “*Onlar (Kur’ân’ın) gerçekleşmesini bekliyorlar mı? Onun gerçekleşeceği gün, onu daha önce unutmış olanlar, ‘Gerçekten Rabbimizin peygamberleri bize hakkı getirmişlerdi! Acaba bizim için şefaathiler var mı ki bize şefaath etsinler? Yahut geri döndürülsek de yapmış olduğumuzdan başkasını yapsak!’ derler. Andolsun, onlar kendilerini ziyana uğrattılar; uydurdukları şeyler de kendilerinden uzaklaşıp kaybolmuştur*” (el-A’râf 7:53). Allah, Resûlünü Muhammed’i (s.a.s.) de hak ile göndermiştir: “*O, Rasûlünü hidayet ve hak din ile gönderdi ki onu bütün dinlere üstün kılsın —müşrikler hoş görmese bile*” (et-Tevbe 9:33). “*Şüphesiz biz seni hak ile —müjdeleyici ve uyarıcı olarak—*

gönderdik; cehennemliklerden sorumlu tutulmayacaksın” (el-Bakara 2:119). Allah, her şeyi hak ile yaratmıştır: Allah Teâlâ gökleri ve yeri hak üzere, yani bir hikmet ve adalet gereği yaratmıştır. Bu yaratılışın gayesi, insanların yaptıklarının adil bir şekilde karşılık bulmasıdır: “*Allah, gökleri ve yeri hak ile yaratmıştır; böylece herkes kazandığının karşılığını görsün. Onlara asla zulmedilmez*” (el-Câsiye 45:22). İman edenler, Hakkı tanıır ve ona uyar: Kur’ân, gelen hakikate iman edenlerin onu “*Rablerinden gelen hak*” olarak tanıdıklarını bildirir: “*İman edenler, onun Rablerinden gelen hak olduğunu bilirler*” (el-Bakara 2:26). Buna karşılık, bir grup insan da hakkı hem inançta hem davranışta inkâr etmiş ve insanların zihinlerini karıştırmak için Allah’ın “Hak” sıfatını, dinin hakikatini, peygamberin doğruluğunu ve doğru ameli bozmak istemişlerdir. Kur’ân şöyle buyurur: “*Ey Ehl-i Kitap! Dininizde aşırı gitmeyin ve Allah hakkında yalnızca hakkı söyleyin. Meryem oğlu İsa, Allah’ın peygamberi ve Meryem’e ilka ettiği kelimesi’dir; O’ndan bir ruhtur. Allah’a ve peygamberlerine iman edin; ‘Üçtür’ demeyin –sizin için hayırlı olan budur. Allah ancak tek bir ilahdır. O, çocuk sahibi olmaktan münezzehdir. Göklerde ve yerde ne varsa O’nundur; işlerde Allah vekil olarak yeter*” (en-Nisâ 4:171). Aynı şekilde: “*Kitap ehlinde birçoğu, kendilerine hak apaçık belli olduktan sonra, nefislerindeki kıskançlık sebebiyle sizi imanınızdan sonra küfre döndürmek ister*” (el-Bakara 2:109). Ve: “*Kendilerine kitap verdiklerimiz, onu (Peygamberi) kendi oğullarını tanıdıkları gibi tanırlar. Fakat içlerinden bir grup bile bile hakkı gizler*” (el-Bakara 2:146). Yine: “*Ey Ehl-i Kitap! Neden hakkı batılla karıştırıyor ve bile bile hakkı gizliyorsunuz?*” (Âl-i İmrân 3:71).

Dördüncü Bölüm: Allah’a İman Esaslarının Bireyin Nefsinde Sağlamaştırılması

Kur’ân’da Allah Teâlâ’nın kullarına hitap ettiği ayetleri okuyan herkes; O’nun zatını, birliğini, kemal sıfatlarını, celal niteliklerini, kudretinin kuşatıcılığını, iradesinin mükemmelliğini, hikmetinin tamlığını, rahmet ve ihsanının genişliğini, lütuf ve adaletinin büyüklüğünü açıkça gösteren delillerle karşılaşır. Bu sıfatlar, müminin kalbinde Allah’a güven, O’nun adaletine ve hikmetine yakîn oluşturur. Bu nedenle mümin, korkunun, paniğin veya ümitsizliğin kurbanı olmaz; bilakis Allah’a güven, ümit ve iyimserlik yönüne yönelir. Bu da azmini yeniler, iradesini güçlendirir; iyilik için çaba göstermeye, emaneti korumaya, adaleti tesis etmeye, hakkı desteklemeye ve yeryüzünü hayırla imar etmeye sevk eder. Dr. Muhammed Abdullah Derrâz’ın ifadesiyle: “Dinî fikir, ulûhiyeti yalnızca etkin bir tedbir ilkesine dönüştürmez; aynı zamanda bir hüküm ve teşrî kaynağı hâline getirir. Tam bir dinî kanun, yalnızca yüce teorik hakikatleri tasvir edip nefsi onları sevmeye ve yüceltmeye teşvik etmekle yetinmez; aynı zamanda hayatın pratik yönlerine uzanır ve fert ile toplumun uyması gereken doğru yöntemi belirler. Böylece dinî kanun, ahlak ilminin tamamını ve bireyler ile toplumların ilişkilerini düzenleyen diğer bütün kanunları kuşatır” (Derrâz, 1990, s. 57-58). Dolayısıyla akidenin insanların hayatındaki işlevi; arzuları ve iç dürtüleri kontrol etmek, insanın işlerini düzenlemek, hayatın dengesini sağlamak ve toplumu korumaktır. Bu yönüyle akide, geminin kaptanına benzer. Nasıl ki kaptan gemiyi fırtına, dalga ve rüzgâra karşı yönlendirerek güvenli bir limana ulaştırırsa; akide de bireyleri ve toplumları korku, kaygı ve kargaşadan korur. Allah’a ve O’nun sıfatlarına iman eden kimsenin yaptığı işler; vicdan uyanıklığı, duygu canlılığı ve içsel murakabe temeline dayanır. Böylece davranışların denetimi dışsal değil içsel olur. Bu durumda mümin; bir davranışı yaparken veya terk ederken, niyetini ve eylemini Allah’ın kendisini gördüğü bilinciyle yapar. Çünkü Allah “gizliyi ve açığı bilir; gözlerin hain bakışlarını ve sinelerin gizlediklerini bilir.” Mümin, bu inanç ile yalnız davranışın güzel olmasına değil, niyetinin de temiz olmasına dikkat eder. Böyle bir akide anlayışı, kişiyi kötülükleri terk etmeye sevk eder; bu terk ediş nefsin arzuları için veya toplumun bakışı için değil, Rabbin hakkı ve ulûhiyet makamının gereği olarak gerçekleşir (Madkûr, 2000, s. 119). Kur’ân, akidenin kalpteki etkisini açıklamak için güzel bir örnek vererek imanı; toprağın köklerine sağlamca yerleşmiş, dalları göklere uzanan bir ağaç gibi tanımlar. Ameller ise o ağacın meyvesi gibidir. Buna karşılık küfrü; köksüz ve temelsiz bir ağaca benzetir,

rüzgâr onu nereye savursa oraya gider. Nitekim Allah Teâlâ İbrahim Sûresinde şöyle buyurur: “Görmedin mi, Allah nasıl bir misal getirdi? Güzel bir söz, kökü sabit, dalları gökte olan güzel bir ağaç gibidir. O ağaç, Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir. Allah, insanların düşünüp ibret almaları için misaller verir. Kötü bir sözün durumu ise, kökü yerinden koparılmış kötü bir ağaca benzer; onun hiçbir sağlam dayanağı yoktur. Allah, iman edenleri dünyada da âhirette de sağlam söz üzere tutar; zalimleri ise saptırır. Allah dilediğini yapar” (İbrahim 14:24–27). İbn Abbas şöyle demiştir: “Güzel söz ‘Lâ ilâhe illallah’tır; güzel ağaç ise mümindir.” İbn Cüreyc ve Mücâhid ise şöyle der: “Güzel söz imandır.” Kötü söz ise küfür sözü veya kâfirin kendisidir (Kurtubî, s. 310).

Allah’ın zatına, sıfatlarına ve fiillerine iman, müminin ruhunda bütün güzel özellikleri geliştirir ve onu davranışsal ve ahlâkî sapmalardan korur. Bu bölümde bütün ilahî sıfatları tek tek açıklamaya girmeden, özellikle fedakârlık, diğergâmlık, ciddi gayret ve toplumsal katılım gibi erdemleri güçlendiren temel ilahî sıfatlara işaret edilmektedir. İslâm akaidi, çalışıp çabalayan mümini imanın hakikatiyle yaşayan bir insana dönüştürür. Mümin; işiten, bilen, diri ve her şeye güç yetiren bir Allah’a iman eder. Bu iman ne teorik bir lüks ne de soyut bir felsefedir; hakikatlerin temeline uzanan gerçek bir imandır. Bu iman, kalpte sebat ve yakîn oluşturur; davranışlarda ise samimiyet, titizlik ve ahlâkî sorumluluk doğurur. Bu nedenle mümin, her davranışında Allah’ın kendisini gördüğünü bilir. O, her nefsi yöneten hayy ve kayyûm olan Allah’a inanır. Yunan mitolojisindeki gibi âlemden kopuk, edilgin tanrı tasavvurunun aksine, Allah sürekli diridir, yaratılmışları yönetir ve onlardan gaflet etmez. Nitekim şöyle buyurulmaktadır: “Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh olmayandır. Diridir, kayyûmdur; O’nu ne bir uyuklama tutar ne de uyku” (el-Bakara 2:255). Aynı şekilde Allah’ın hayatı mahlûkların hayatına benzemez; O ölmez: “Hiç ölmeyen, daima diri olan Allah’a dayanıp güven” (el-Furkan 25:58). Allah, kulların dualarını ve gizli konuşmalarını işitir: “Kocası hakkında seninle tartışan kadının sözünü Allah işitti... Şüphesiz Allah işiten ve görendir” (el-Mücâdele 58:1). Yine: “Allah fakirdir, biz ise zenginiz’ diyenlerin sözünü Allah işitmiştir” (Âl-i İmrân 3:181). Ve: “O, diridir; O’ndan başka hiçbir ilâh yoktur. Dini yalnız O’na has kılarak O’na dua edin” (Gafir 40:65).

Kur’ân; yaratma, hidayet, rızık verme, şifa verme, öldürme ve diriltme fiillerinin tamamını Allah’a nispet eder. Hz. İbrahim’in duası bunun en güzel örneğidir: “Beni yaratan ve bana doğru yolu gösteren O’dur. Beni yediren ve içiren O’dur. Hastalandığımda bana şifa veren O’dur. Beni öldürecek ve sonra diriltecek olan O’dur. Hesap günü günahımı bağışlayacağıma umduğum da O’dur” (Şuarâ 26:78–82). Kıyamet günü hükümlerlik da O’na aittir: “Yüzler, diri ve her şeyi ayakta tutan Allah’a boyun eğer” (Tâhâ 20:111). Allah’ın İlim Sıfatı, Müminin Nefsinde Takvâ ve Ahlâk Doğurur Allah her şeyi bilir; hakikatleri, ayrıntıları ve bütün ilişkileri kuşatır. Melekler şöyle der: “Seni tenzih ederiz! Senin öğrettiklerinden başka bizim hiçbir bilgimiz yoktur” (el-Bakara 2:32). Hz. İbrahim ve İsmail şöyle dua eder: “Rabbimiz! Bizden kabul buyur. Şüphesiz sen işiten ve bilensin (Bakara 2:127). Meryem’in annesi de şöyle niyaz eder: “Şüphesiz sen işiten ve bilensin” (Âl-i İmrân 3:35). Bu ayetler, müminin kalbinde derin bir iç murakabe (öz denetim) oluşturur. Böylece mümin iyilikleri yaparken de kötülüklerden uzak dururken de toplum için değil, nefsi için değil, Allah için hareket eder. Çünkü Allah gizliyi ve açığı bilir; böylece müminin ahlâkı dıştan değil içten yönetilir.

Kur’ân, imanı kökü yere sağlamca yerleşmiş, dalları göğe uzanan bir ağaca benzetir: “Güzel bir söz, kökü sağlam, dalları göğe yükselen güzel bir ağaç gibidir” (İbrahim 14:24). “Rabbinin izniyle her zaman meyvesini verir” (İbrahim 14:25). Bunun aksine: “Kötü bir söz, kökü yerinden sökülmüş kötü bir ağaç gibidir; hiçbir sağlam dayanağı yoktur” (İbrahim 14:26). Ve sonuç: “Allah, iman edenleri hem dünya hayatında hem ahirette sağlam sözle destekler” (İbrahim 14:27). İnsanların mahlûkata ibadet konusu edilmeleri ele alındığında, Kur’ân bu kimselerin; kendilerine ne zarar ne de fayda verme gücüne sahip

olmayan varlıklara yöneldiklerini bildirir. Oysa bütün kemal sıfatlarıyla muttasıf olan Allah işiten ve bilendir. Nitekim şöyle buyrulur: “*De ki: Allah'ı bırakıp da size ne zarar ne de fayda vermeye güç yetiremeyen şeylere mi tapıyorsunuz? Oysa Allah işitendir, bilendir*” (el-Maide 5:76). Allah'ın ilmi ve işitmesi, hiçbir eksiklik, âcizlik veya gizlilik kabul etmeyecek şekilde bütün varlıkları kuşatır; açık ve gizli, gece ve gündüz, sesli veya sessiz tüm sözler O'nun ilmindedir: “*Sizden kimi sözünü gizler, kimi açığa vurur; kimi gece gizlenir, kimi gündüz ortaya çıkar —hepsi O'nun katında birdir*” (Ra'd 13:10). “*Sözünüzü ister gizleyin ister açığa vurun; doğrusu O, sinelerde olanı bilendir*” (Mülk 67:13). “*Şüphesiz Allah, göğüslerin özünü (kalplerdekini) bilendir*” (Âl-i İmrân 3:119). “*Onların gizlediklerini de açıkladıklarını da bilir; şüphesiz O, kalplerdekini bilendir*” (Hûd 11:5). Allah'ın ilmi yalnızca yeryüzüyle sınırlı değildir; göklerde ve yerde olan her şeyi, görüneni ve görünmeyeni kuşatır: “*Göklerde ve yerde ne varsa bilir; gizlediğiniz ve açıkladığımız her şeyi de bilir. Allah, kalplerde olanı bilendir*” (Tegâbün 64:4). “*Şüphesiz O, kalplerde olanı bilendir*” (Enfâl 8:43).

Müslümanların inancına göre Allah, dilediğini yapandır: “*Şüphesiz Rabbin, dilediğini yapandır*” (Hûd 11:107). “*Dilediğini yapandır*” (el-Burûc 85:16). Allah'ın kudreti mutlak olup varlıkları yoktan yaratmaya ve var etmeye yöneliktir: “*Allah her şeye kadirdir*” (el-Bakara 2:20). “*Allah'ın her şeye gücü yettiğini bilmiyor musun? (el-Bakara 2:106)*. O, her şeyi yaratandır; gökleri ve yeri yoktan var etmiş, onları yaratırken hiçbir zorluk çekmemiştir; ölüleri diriltmeye de gücü yeter: “*Gökleri ve yeri yaratan, onları yaratmakta yorulmamış olan Allah'ın, ölüleri diriltmeye gücü yetmez mi? Elbette yeter; şüphesiz O'nun her şeye gücü yeter*” (el-Ahkâf 46:33). Allah kudretini ve iradesini çeşitli yönlerden açıklamıştır:

1. O'nu hiçbir şey âciz bırakamaz: “*Göklerde ve yerde hiçbir şey Allah'ı âciz bırakacak değildir. Şüphesiz O, bilendir, güç yetirendir*” (Fâtır 35:44).

2. Bütün mahlûkat O'na döndürülür: “*Dönüşünüz Allah'adır; şüphesiz O'nun her şeye gücü yeter*” (Hûd 11:4). Kıyamet günü bütün mahlûkatı toplayacak ve hesaba çekecek olan yalnızca Allah'tır; O'na ortak koşulacak bir ilâh, bir melek veya bir peygamber yoktur.

3. Göklerin ve yerin gaybı O'na aittir, saat'in emri de O'nun elindedir: “*Göklerin ve yerin gaybı Allah'a aittir. Kıyametin kopması, göz açıp kapayıncaya kadar —hatta daha da yakındır. Şüphesiz Allah'ın her şeye gücü yeter*” (Nahl 16:77).

4. Yaratmayı başlatan O'dur, ölümden sonra yeniden diriltmeyi de O yapacaktır: “*Yeryüzünde gezip dolaşın da Allah'ın yaratmaya nasıl başladığını görün. Sonra Allah, ahiret yaratılışını da meydana getirecektir. Çünkü Allah'ın her şeye gücü yeter*” (el-Ankebût 29:20).

5. O, dilediği zaman insanlara üstlerinden, altlarından azap göndermeye ve onları birbirine düşürmeye kadirdir “*De ki: O, üzerinize ya da ayaklarınızın altından bir azap göndermeye yahut sizi gruplaştıırıp birbirinize güç yetirir hâle getirmeye kadirdir. İşte biz ayetleri türlü biçimlerde açıklıyoruz —belki anlarlar*” (En'âm 6:65). Bütün bu örnekler, Allah'ın mutlak kudretine ve kâmil iradesine delildir. Böylece insanların hissiyatı tek bir noktada birleşir: Gücü her şeyi kuşatan, ilmi hiçbir şeyi ıskalamayan, diri, her şeyi yöneten Allah'a tam bir güven ve teslimiyet...

Bu inançlar, kişinin gönlünde yerleşip Allah'a güven ve yakîn anlamlarıyla ruhu doldurduğunda, kalp Allah ile huzur bulur; O'nun sıfatlarıyla ünsiyet kurar, imanın tadını ve yakîn'in lezzetini hisseder. Kalp, Allah'a iman etmenin tadını bir kez tattığında ve bu imanda sebat bulduğunda, bunun dış dünyada —

yani hayatın gerçeklerinde— karşılığını gerçekleştirmek ister. Mümin, iç dünyasında hissettiği iman hakikati ile dışarıda yaşanan hayat arasında uyumsuzluk görmeye dayanamaz; çünkü bu uyumsuzluk onu rahatsız eder ve sarsar. Bu nedenle, kalbinde taşıdığı o parlak iman tasvirini hayatında ve insanların hayatında görmek için içsel bir motivasyonla iyiliğe yönelir. Bu temelden hareketle, Kur’ân’da imanın amel ile birlikte zikredilmesinin hikmeti anlaşılır. Nitekim Kur’ân’da elli’den fazla yerde iman ile salih amelin birlikte geldiği görülür. Bunlardan biri: “*İman edip salih amel işleyenler ise cennet ehlidir; onlar orada ebedî olarak kalacaklardır*” (el-Bakara 2:82). Bir başka ayette ise, salih amel işleyen müminler ile yeryüzünde bozgunculuk yapanların eşit tutulamayacağı inkâr üslubuyla bildirilir: “*Yoksa iman edip salih amel işleyenleri yeryüzünde bozgunculuk yapanlar gibi mi tutacağız? Yahut muttakileri günahkârlar gibi mi yapacağız?*” (Sâd 38:28).

Bir başka ayette bu gerçek, kesin bir hüküm tarzıyla pekiştirilir: “*Kör ile gören bir olmaz; iman edip salih amel işleyenler de (günah işleyen) kötü kimse ile bir tutulmaz. Ne kadar da az düşünüyorsunuz!*” (Gâfir 40:58) Benzer şekilde, Kur’ân insanlığın ortak kaybına dikkat çekerek, sadece dört niteliğe sahip olanların bu kayıptan kurtulacağını bildirir: “*Asra yemin olsun ki insan gerçekten ziyan içindedir. Ancak iman edenler, salih amel işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler ve sabrı tavsiye edenler başka*” (el-Asr 103:1–3). Yine Kur’ân, iman edip salih amel işleyenlerin bütün yaratılmışların en hayırlıları olduğunu bildirir: “*İman edip salih amel işleyenler —işte onlar yaratılmışların en hayırlılarıdır*” (el-Beyyine 98:7). Dolayısıyla mükemmel iman, imanın salih amel ile birlikte bulunmasıdır; Müslümanın amellerinde inancıyla çelişen hiçbir davranışa yer olmamalıdır. Bu ayetler, imanın hayattaki etkisini açıkça gösterir; ayrıntıya girmeden, her türlü güzel ahlâkın ve doğru davranışın sağlam bir akidenin doğal sonucu olduğunu vurgular. Kur’ân, akidenin davranış ve ahlâk üzerindeki etkisini gösteren ayrıntılı örnekler sunar. Bu etkiyi en güzel biçimde ortaya koyan örneklerden biri, Müminûn Suresi’nin başlangıcında yer alan ayetlerdir. Bu ayetler, güçlü imanın insanda nasıl olumlu bir ahlâkî ve amelî dönüşüm meydana getirdiğini açıkça gösterir: “*Kesin olarak müminler kurtuluşa ermiştir. Onlar ki namazlarında derin bir saygı ve huşu içindedirler. Boş ve yararsız sözlerden yüz çevirirler. Zekâtı öderler. İffetlerini korurlar — ancak eşleri veya ellerinin altında bulunanlar hariç; çünkü bu durumda kınamazlar. Kim bunun ötesini isterse işte onlar haddi aşanlardır. Emanetlerine ve verdikleri sözlere riayet ederler. Namazlarını da titizlikle korurlar. İşte onlar, firdevs cennetinin mirasçılarıdır; orada ebedî kalacaklardır*” (Müminûn 23:1–11). Bu ayetler bize kurtuluşa ve başarıya ulaşan kimselerin hangi vasıflara sahip olduğunu bildirir. Bunlar, iman eden ve imanın gereklerini her türden salih amelle yerine getiren kimselerdir. Bu müminler: Namazlarında huşu içinde duran, Allah’ın huzurunda tevazu gösteren kimselerdir. Boş ve faydasız sözlerden uzak duran, dillerini yalandan, batıldan ve çirkin sözlerden koruyan insanlardır. Zekâtı hakkıyla veren, fakirlerin hakkını Allah rızası için yerine getiren kimselerdir. İffetlerini koruyan, zinadan ve her türlü fuhuştan uzak duran müttaki müminlerdir. Emanetlere riayet eden, kendilerine bir emanet verildiğinde onu bozmayan, ihanet etmeyen, verdikleri sözleri yerine getiren kimselerdir. “Emanet” kelimesi burada genel bir anlam taşır ve hem Allah ile olan emaneti hem de kullarla olan emaneti içine alır. Buna göre, namaz bir emanettir, zekât bir emanettir, diğer tüm ibadetler bir emanettir. İnsanlarla yapılan sözleşmeler emanettir, Müslümanların gizliliklerine saygı göstermek emanettir, hakları sahiplerine eksiksiz biçimde teslim etmek emanettir. Dolayısıyla bu ayetler, güçlü akidenin müminin davranışlarını nasıl şekillendirdiğini, ahlâkında, sözünde, ibadetinde ve toplumla ilişkilerinde nasıl güzellikler meydana getirdiğini tüm ayrıntılarıyla göstermektedir (Sâbûnî, 2006, s. 149-150).

Beşinci Bölüm: Âhret Gününe İman Akîdesinin Pekiştirilmesi

Allah’a ve O’nun sıfatlarına iman konusunu ele almak, İslâm akîdesinin temel bir rüknü olan âhret

gününe imandan söz edilmeden tamamlanmış olmaz. Çünkü Allah Teâlâ insanları başıboş bırakmamış, onları boş yere yaratmamıştır. Aksine, onları hikmetle yaratmış, yaşatmış ve yine bir hikmete bağlı olarak öldürecek ve diriltecektir. Nitekim Kur'ân-ı Kerim'de şöyle buyrulur: “O, hanginizin daha güzel amel işlediğini denemek için ölümü ve hayatı yaratandır. O, mutlak galip ve çok başlıyandır” (el-Mülk 67:2). Dünya hayatı bir imtihan ve sorumluluk, âhiret ise karşılık ve hesap yurdudur. Âhiretin vakti asla şaşmaz; o gün adaletin tam olarak gerçekleşeceği bir gündür. Yüce Allah şöyle buyrulur: “Şüphesiz kıyâmet saati gelecektir; onu neredeyse gizliyorum ki herkes yaptığının karşılığını görsün” (Tâhâ 20:15).

Âhirete İmanın Etkisi: Âhiret hayatına kesin olarak iman eden bir kimse, yaptığı her işten sorumlu olduğunu bilir: söylediklerinden, gizlediklerinden veya açıkladıklarından, yaptığı iyilik ve kötülüklerden. Bu bilinç, onu doğru sözlü olmaya, amellerini ıslah etmeye, güzel muamelede bulunmaya, emanete riayet etmeye, sözünde durmaya, mali ve sosyal sorumluluklarını yerine getirmeye sevk eder (Sirâcüddin, 1999, s. 9–10, 22). Kur'ân, bir ayette hem iman esaslarını hem de bu imanın ahlâkî sonuçlarını bir arada zikreder: “İyilik; yüzlerinizi doğu ve batı tarafına çevirmeniz değildir. Asıl iyilik, Allah'a, âhiret gününe, meleklere, Kitab'a ve peygamberlere iman eden; sevdiği malı yakınlarına, yetimlere, yoksullara, yolda kalmışlara, isteyenlere ve kölelere veren; namazı dosdoğru kılan, zekâtı veren; söz verdiklerinde sözlerini yerine getiren, sıkıntı, hastalık ve savaş anlarında sabreden kimselerin davranışdır. İşte bunlar doğru olanlardır ve takvâ sahipleri de onlardır” (el-Bakara 2:177).

Kur'ân'da Âhiretin Sıkça Hatırlatılması: Kur'ân, âhiret gününü çokça hatırlatır; çünkü bu akîdenin insan ruhu üzerindeki etkisi büyüktür: “Allah'a döndürüleceğiniz günü sakının. O gün herkes kazandığının karşılığını eksiksiz alacak ve kimseye haksızlık yapılmayacaktır” (el-Bakara 2:281). “Bir gün düşünün ki, şüphesiz onda hiç şüphe yoktur; toplandıklarında herkes kazandığının karşılığını tam olarak alacak, kimseye haksızlık yapılmayacaktır” (Âl-i İmrân 3:25). “Hiçbir kimse bir başkasının günahını yüklenmez. Sonunda Rabbinize döndürüleceksiniz ve ihtilaf ettiğiniz şeyleri size O bildirecektir” (el-En'âm 6:164). O gün kişinin malı ve evlâtları onu kurtaramaz: “O gün ne mal ne de evlât fayda verir. Ancak Allah'a temiz bir kalple gelen başka” (Şuarâ 26:88–89). “Herkes kazandığına bağlıdır” (el-Müddessir 74:38). Kim hıyanet eder veya zulmederse cezasını mutlaka bulacaktır: “Kim hıyanet ederse, kıyâmet günü hainlik ettiği şeyle gelir; sonra herkese kazandığının karşılığı tam olarak verilir ve kimseye haksızlık yapılmaz” (Âl-i İmrân 3:161). Âhiret inancının inkârının toplumsal sonuçları: Kur'ân, âhiretin inkârını insanlığın en büyük sapmalarından biri olarak görür; çünkü âhirete inanmayan bir toplumda: hak ile batıl, adalet ile zulüm, ıslah ile fesat birbirine karışır (Sirâcüddin, 1999, s. 9-10). Bunu reddeden Allah şöyle buyrulur: “Yoksa iman edip salih amel işleyenleri, yeryüzünde bozgunculuk yapanlarla bir mi tutacağız? Yoksa muttakileri günahkârlarla bir mi yapacağız?” (Sâd 38:28) “Kör ile gören, iman edip salih amel işleyenle kötü davranan bir olur mu?” (Gâfir 40:58) Kur'ân-ı Kerim, Allah Teâlâ'nın kıyâmet günü yaratmayı yeniden gerçekleştirmeye kadir olduğuna dair birçok delil ortaya koymuştur. Allah'ı ve hesap gününü inkâr edenlere cevaben şöyle buyrulur: “Allah'ı nasıl inkâr ediyorsunuz ki siz ölü idiniz, O sizi diriltti; sonra sizi öldürecek, sonra tekrar diriltecek; sonra da ona döndürüleceksiniz” (el-Bakara 2:28). Bu ifadelerin tamamı, O'nun kudretinin kuşatıcılığına ve ilâhlığının kemâline delildir. O, her şeye gücü yetendir; insanları yeniden diriltmesi şaşılacak bir durum değildir. Nitekim şöyle buyrulur: “Bu böyledir; çünkü Allah hakkın ta kendisidir, ölüleri diriltendir ve O'nun her şeye gücü yeter” (el-Hac 22:6). Allah kendisi için yaratma, rızık verme, öldürme ve diriltmede tekliği ispat etmiş; ortak koşanların ise bu işlerin hiçbirini yapamayacağını bildirmiştir: “Allah sizi yaratandır, sonra rızık verendir, sonra sizi öldürendir, sonra diriltendir. Sizin ortaklarınızdan bunlardan herhangi birini yapabilecek var mı? Allah, onların ortak koştukları şeylerden uzaktır”

(Rum 30:40). Ölümünden sonra dirilmeyi uzak görenlere karşı, ilk yaratılışı hatırlatarak şöyle buyurur: “Bize bir örnek verdi ve kendi yaratılışını unuttu. Dedi ki: ‘Çürümüş kemikleri kim diriltecek?’ De ki: ‘Onları ilk defa yaratmış olan diriltecek. O, her türlü yaratmayı bilendir’” (Yâsîn 36:78–79). Yine ilk yaratılıştan ve göklerin–yerin yaratılışından hareketle inkârcılara karşı delil ortaya koyar: “Gökleri ve yeri yaratan ve onların yaratılışından yorulmayan Allah’ın, ölüleri diriltmeye gücünün yetmeyeceğini görmüyorlar mı? Evet, O’nun her şeye gücü yeter” (el-Ahkâf 46:33). Âhiret gününe iman kalpte yerleştiğinde, kulda Allah’ın adaletine dair kesin bir güven oluşur. Bu iman, ameli ıslah eder, nefsi korur, arzuları düzenler, dürtüleri terbiye eder, çalışmaya teşvik eder, tembellikten alıkoyar, kalbe huzur verir, endişe ve korkuyu giderir. Böyle bir iman sahibi kimse, amellerinin teraziye konulacağı, söz ve niyetlerinin hesap edileceği bir günün varlığını kavradığı için salih amele, doğru söze, güzel ahlâka ve helâl kazanca yönelir.

Âhireti Unutanların Davranış Bozuklukları: Kur’ân, pratik hayatta görülen bazı ahlâkî bozulmaların sebebi olarak âhiret inancının zayıflığını göstermiştir. Nitekim “Mutaffifîn Sûresi”nde şöyle buyurur: “Ölçüde ve tartıda hile yapanlara yazıklar olsun! Onlar insanlardan bir şey ölçüp aldıklarında tastamam alırlar, fakat kendileri başkasına ölçüp tarttıklarında eksik yaparlar. Bu insanların büyük bir gün için diriltileceklerini hiç düşünmüyorlar mı? O gün insanlar âlemlerin Rabbi için ayağa kalkacaklardır” (el-Mutaffifîn 83:1–6). İbn Abbâs (r.a.) şöyle demiştir: Bu sûre Medine’ye ilk indiğinde onların arasında böyle yapanlar vardı; alışta fazla, satışta eksik ölçerlerdi. Sûre inince bu davranıştan vazgeçtiler (Kurtubî, s. 239). Bu ayetler, dini duygusu zayıflayan ve âhireti unutan kimselerin neden hileye ve insanların haklarını yemeye yöneldiğini açıklamaktadır. Allah’ın şu ifadesi bunu vurgular: “Bu insanların diriltileceklerini hiç mi zannetmiyorlar?” Buradaki “zannetmek” kelimesi “yakîn/ kesin bilmek” anlamındadır. Yani: *Eğer gerçekten âhirete kesin olarak iman etmiş olsalardı, ölçü ve tartıda hile yapmazlardı* (Kurtubî, s. 243).

Sonuç

Bu araştırmada, akidenin insan davranışı ve ahlâkî üzerindeki etkisini ayrıntılı şekilde ele aldıktan sonra ulaşılan en önemli sonuçlar şu şekilde özetlenebilir:

İnsandaki aklî irade, doğru ve açık bir düşünceye dayanarak çalışır; bu düşünce iradeyi hayır, hakikat ve güzellik arayışına sevk eden etkili bir güçtür. Düşünce sağlam ve doğru olduğunda, irade hayra yönelir ve insanı yeryüzünde halife olmanın gerçek anlamını gerçekleştirmeye sevk eder. İşte bu sebeple İslâm, akidenin esaslarına ve iman temellerine büyük önem vermiştir.

İnsanın karşılaştığı ahlâkî ve zihinsel problemlerin çözümünde en etkili yol, eğitimin daha çocukluk döneminden itibaren Allah’a iman, O’nun gözetimi ve kudreti bilincini çocuğun ruhuna yerleştirmesidir. Çünkü bu iman, çocukları iyi ve erdemli alışkanlıklar üzerine yetiştirir; böylece toplum güven ve huzur ortamına yönelir.

İman esaslarının hayatta etkili olabilmesi için, İslâm akîdesi herhangi bir teorik ya da felsefi ders gibi yalnızca zihni bir faaliyet olarak öğretilmemelidir. Bu tarz kuru bir sunum, akîdeyi etkisiz kılar ve değiştirici gücünü ortadan kaldırır. Aksine akîde, aklî ve kalbi aynı anda etkileyen, duyguyu harekete geçiren, davranışı dönüştüren bir üslupla öğretilmelidir.

Allah’a iman, O’nun sıfatlarına ve fiillerine iman, müminin kalbinde tüm iyi vasıfları geliştirir ve onu ahlâkî ve davranışsal sapmalardan korur. Müslüman, iman ettiği Allah’ın işiten, bilen, diri ve kadir

olduğunu bilerek yaşar. Bu iman ne entelektüel bir lüks, ne de soyut bir felsefedir; hakikatlerin en temeli olan bu inanç, insana sebat, güven, kararlılık verir ve onu gayret ve ciddi çalışmaya sevk eder.

Âhiret gününe iman, müminin ruhunda, aklında ve bütün idraklerinde güçlü etkiler bırakır. Kişi âhiretin varlığına kesin olarak inandığında, yaptığı her işten ve söylediği her sözden, gizlediğinden ve açığa vurduğundan hesap vereceğini bilir. Bu bilinç, onu doğru söz söylemeye, ameli ıslah etmeye, insanlarla iyi geçinmeye, Allah'ın kullarına nasihat etmeye, emaneti eda etmeye, ahde vefa göstermeye ve tüm malî ve sosyal yükümlülükleri tam olarak yerine getirmeye yöneltir.

Kaynakça

- Cürcânî, A. b. (tarih yok). *et-Ta'rîfât*. (Haz.: İbrahim el-İbyârî). Kahire: Dârü'r-Rayyân li't-Türâs.
- Derrâz, M. A. (1990). *ed-Dîn*. Kuveyt: Dârü'l-Kalem.
- el-Cevziyye, b. K. (1997). *Miftâhu Dâri's-Sa'âde* (3 b., Cilt 1). Kahire: Dârü'l-Hadîs.
- Fîrûzâbâdî, M. (1999). *el-Kâmûsu'l-Muhît*. Beyrut: Dârü'l-Fikr.
- Gazâlî, E. H. (2006). *Cevâhiru'l-Kur'ân ve Dureruhu*. (Haz.: Muhammed Neccât el-Muhammed). Şam: Dârü'l-Hâdî.
- Habbennaka, A. (tarih yok). *Sıfâtu 'İbâdi'r-Rahmân fi'l-Kur'ân*. Şam.
- Kurtubî, M. b. (tarih yok). *el-Câmi' li-Ahkâmî'l-Kur'ân* (Cilt 19). Kahire: Dârü'l-Kütübî'l-Mısriyye.
- Madkûr, A. (2000). *Dirâsât fi'l-Akîde el-İslâmiyye*. . Mısır: Dârü's-Sekâfe el-Arabiyye.
- Sâbûnî, M. A. (2006). *et-Tefsîru'l-Vâdihu'l-Muyesser* (1 b., Cilt 2). Suriye: Dârü'l-İrfân.
- Sibâî, M. (1987). *Min Revâi' Hadâratinâ* (5 b.). Beyrut: el-Mektabü'l-İslâmî.
- Sirâcüddin, A. (1999). *el-Îmân bi-'Avâlemi'l-Âhire ve Mevâkifihâ*. Halep: Matbaatü's-Sabâh.
- Teftâzânî, S. M. (1987). *Şerhu'l-Akâid en-Nesefiyye*. (Haz.: Ahmed Hicâzî es-Sakkâ). Kahire: Mektebetü'l-Külliyâti'l-Ezheriyye.